

Prof. DH Steenberg
Departement Afrikaans-Nederlands

VERWOORDE VOLEINDING: ODE VAN ROSE EN ROOK
(SHEILA CUSSONS)

ODE VAN ROSE EN ROOK

'n Reuk van aarde en van rook:	1
klein glinsterende blare nuut en rooi	2
voorspel aan die hout wat gister	3
nog hout en droog was: Mei:	4
blouwit en welig van rose, vars	5
en waterkoel en wang teen wang	6
Maagd met Kind, Maagd met Kind.	7
Die blink motore dreun, stoomhamers	8
stotter en troffels sing teen baksteen	9
en sement: met watter name noem jy	10
Hom, Maria, noem jy Hom	11
wat tussen jou hande op jou skoot	12
huppel op klank van steen en staal?	13
Al noem hulle Hom more Klaas of Jan,	14
met hamer en sekel Alleman,	15
sal hulle wat ruig en dom	16
van die klein vuur opgestaan het	17
om rank en silwergelyf	18
in ruimteskepe te klim, Hom aan die einde	19
van hulle baan op sy eie soet naam noem:	20
omdat Hy lank voor rose of beitels	21
of rook in die potklei-oor van die aarde	22
sy Effata gesug het:	23
wat nou die motore laat dreun,	24
wat nou die rook laat klim,	25
wat nou die letters laat sing:	26
en tussen jou hande op jou skoot	27
in 'n blóú 'n blouwit Mei	28
welig van rose en waterkoel	29
en wang teen wang: Maagd en Kind,	30
Maagd en Kind, dans Hy sy segedans.	31

Uit: Die skitterende wond. Tafelberg, 1979.

1 Ode

Behalwe Ode van rose en rook betitel Sheila Cussons tot op datum maar een ander gedig van haar as ode, naamlik Klein ode op wit in haar bundel Die Somerjood (1980). Op die oog af lyk dit dus of hierdie gedig 'n uitsondering in haar digkuns is. Tog is dit allermins die geval. Ode van rose en rook (Die skitterende wond, 1979) is baie kenmerkend van veral haar poësie wat in 1979 verskyn het; dus ook van dié in Die sagte sprong. Hierdie ode dra nie net die religieuse stempel van haar werk nie maar is ook gebou rondom die tema Christus en skepping, wat onder andere gestalte kry in Corpus Christi (Die swart kombuis, 1978), Ichthus (Die skitterende wond) en Bio-Christus (Die sagte sprong). Daarbenewens is hierdie ode 'n aanduiding van hoe Cussons religieuse belewenis woord maak of transponeer, 'n woord wat sy self in Glo ek ... (Die swart kombuis) vir transponering, atofwisseling of omwerking gebruik en wat by haar onder andere verband het met die verlossende verandering van die skepping deur Christus, soos hier.

'n Ode noem sy haar gedig; dus 'n gewyde sangerige gedig wat op klankvolle maar verhewe swierige wyse lof bring soos in 'n lofpsalm. Die natuur, die liefde, die waarheid, die kuns is al in odes besing. So is daar odes op die natuur geskryf deur die Engelse digters Keats and Shelley, en op die vriendskap deur die Duitser Friedrich Klopstock, die voorloper van Goethe.

Getrou aan haar konsep van transfigurasie of eenwording van stof, woord en idee, word Cussons se gedigte gekenmerk deur 'n sinryke konkretisering van tema en Christelike visie in woord en gedigstruk-

tuur. Die ontginning van klank in die gedig word reeds deur "ode" in die titel in die vooruitsig gestel. Dit word reeds in die klankspel van die titel bewaarheid. Vokalties-ritmies vertoon die titel 'n vloeiende opeenvolging van oo- en dowwe e-klanke: "Ode, rose, rook", verder gebind deur allitererende n en r, met die stopklank as die enigste "steurende" klank in die titel, en wel aan die einde daarvan.

Een van die funksies van klankherhaling binne die gedig self is inderdaad om reg te laat geskied aan die ode-karakter van die gedig, naamlik om dit die stuwung van 'n loflied te gee. So is dit al in die eerste versreëls, wat inderdaad 'n voorspel is tot wat verder in die gedig voorkom:

'n Reuk van aarde en van rook:
klein glinsterende blare nuut en rooi.

Stuwung in dié reëls word veroorsaak deur die herhaling van r:

Reuk .. aarde...rook/glinsterende blare ...rooi
(reëls 1&2).

Alliterasie van l in hierdie reëls het dieselfde effek:

klein glinsterende l blare ...

Net so wat betref:
van van
klein glinsterende nuut.

Oor die grens van die eerste reël heen word "reuk" en "rook" met "rooi" verbind; trouens, met die klanklike ooreenkoms-met-verskil tussen hierdie drie woorde word die paradoks wat in die titel

geleë is, in die gedig ingedra, naamlik dié van skoonheid (rooi, rose) en besoedeling/aftakeling (rook) van die skepping in sy ontwikkeling.

Seker die sterkste oedkwaliteit op die vlak van ritme en klank lê in die hoogtepunt van die tweede beweging van die gedig in reël 13, waar met die alliterasie van p en l en st inderdaad die huppelbeweging tot stand gebring word waaroor die vers eksplisiet praat; "huppel op klank van steen en staal". As sodanig is dit die sterkste voorbereiding van "segedans" in die slotreël.

Die sangerigheid van die ode lê ook in die improviserende herhaling van woorde en woordgroepe, soos "Mei/blouwit en welig" teenoor "nblou 'n blouwit Mei welig van rose ..." (reël 5 en 28). Inderdaad word die grootste gedeelte van die eerste beweging in die gedig op 'n ekstasies geïmproviseerde wyse in die slotbeweging herhaal met die woordgroep Maagd met Kind as refreinagtige kern:

Mei
blouwit en welig van rose, vars
en waterkoel en wang teen wang
Maagd met Kind, Maagd met Kind (r. 5-7).

In 'n ander reëlorde word dit in die slotverse herhaal:

in 'n blóú 'n blouwit Mei
welig van rose en waterkoel
en wang teen wang: Maagd en Kind,
Maagd en Kind, dans Hy sy segedans.

Hiermee stem ook die herhaling van sinspatrone in die klimaks van die gedig ooreen:

wat nou die motore laat dreun,
wat nou die rook laat klim,
wat nou die letters laat sing: (r. 24-26).

Nie die minste nie lê die feestelike toon van die gedig in die stuwende versreëls, wat min ruspunte aan die einde het en merendeels in 'n stuwende sin oorloop na 'n volgende reël. Hierdie lewendigheid in die gedig kom van die ritme in die reëls, wat dikwels op beklemtoonde sillabe eindig. En waar laasgenoemde nie gebeur nie, soos met gister (r. 3), stoomhamers (r.8), einde (r.19) en aarde (r.22), is die gang van die sin so sterk dat die aandag na die volgende sin gedwing word. Die woordgroep stoomhamers/stotter (oorgang reël 8/9) vorm so 'n sterk eenheidspatroon dat tussen die twee woorde geen rus kan wees nie; trouens die twee reëls loop aaneen in s in die woordnaat. Dubbelpunte by reëleindes het dieselfde funksie. Dus die odekarakter van die gedig "sê" reeds baie voordat die ideestruktuur daarvan nog ontleed is.

2 Die gang van die gedig

Soos die geïmproviseerde herhaling van die eerste deel van die gedig in die slot aandui, vertoon dit 'n sirkelgang van Mei:blouwit (r.4-5) tot blouwit Mei (r. 28). Globaal gesien suggereer die slot 'n transformasie van die eerste Mei tot 'n durende Mei, getipeer deur die beklemtoone herhaling van blou, wat ewigheid, hemel en waarheid simboliseer. Daarbenevens word die motief van triomf bevestig deur die voltooidheid, gesuggereer deur die sirkelstruktuur van die gedig.

Behalwe die sirkelprinsiep vertoon die gedig ook 'n klimaktiese ontwikkelingsgang. Sintakties val dit uiteen in vyf hoofdele:

Reëls 1 tot 7, wat oor drie dubbelpunte loop (Reuk van aarde .../Maagd met Kind.), is 'n sintaktiese eenheid en vorm as eerste deel die uitgangspunt van die gedig, hoewel dit self in kleiner dele uiteenval.

Reëls 8 tot 13 is ook net een sin en handel oor die industriële ontsluiting van die skepping. Reëls 14 tot 21 bring die voorspelling van die bevestiging van die naam van Christus in die vorm die derde deel van die gedig.

Reëls 21 tot 26, die vierde deel, onthul Christus se bevrydende woord as begin van die ontsluiting - die enigste deel van die gedig wat tussen dubbelpunte staan. Die triomf volg in die laaste vyf reëls, sodat die bou van die gedig 'n patroonmatige reëlgroepering van 7,6,7,6,5 - dus 'n herhaling, wat ook op klanklike vlak 'n struktuurprinsiep is. Die kompakte slot van vyf reëls, wat die tweede fase van deel 1 geïmproviseerd herhaal, gee op sy beurt 'n klimakseffek.

3 Vertolking

In die lig van die bevrydende Effata van Christus in die vierde deel (r.23) is die tema van die gedig die paradoksale ontsluiting van die skepping in skoonheid en besoedeling/verwringing, in natuur en industriekultuur. In hierdie opsig staan rook in die Europese lentesituasie (want die rose bloei) vir die industriële aspek van die ontwikkeling van die skepping, soos bevestig met klein vuur van die ruig en dom primitiewe mens in reëls 16 en 17. Teenoor die rookmotief staan die roosmotief van die titel, geresoneer in reuk van aarde, gebind deur die

r-klank, wat paradoksaal ook in rook aanwesig is (reël 1). Uit die eerste deel spreek skoonheid en herlewing (klein glinsterende blare nuut en rooi/voorspel :Mei: /welig ... vars). Hierdie harmonie word vereenselwig met die volkomenheid van die saamwees (wang teen wang - ook 'n herhalingspatroon) van Maagd en Kind, in ooreenstemming met die Roomse dogma wat hier geldig gemaak word.

In deel twee word die rookmotief verder ontgin in 'n industrietafereel. Met seker die kragtigste klankekspressie in die gedig word die dinamiek van hierdie kultuuraktiwiteit wat die aangesig van die skepping drasties verander, gebeeld. Die krag daarvan word weergegee met die kombinasie van bl, t en r, dr en allitererende r en nasale, asook ener-syds swaar klem en andersyds staccatoritme in die volgende:

Die blink motore dreun, stoomhamers
stotter en troffels sing teen baksteen
en sement (r.10).

Opmerklik is dat hierdie kragtige verklankte aktiwiteite ooploop tot 'n sleutelwoord in die gedig, naamlik sing (r.9), wat later in verband met letters herhaal word (r.26) en uitloop op die finale segedans. Dus ook die industrie sing die lof van die verlossende Christus, hier geteken as die Kind, wat tussen Maria se hande op haar skoot huppel op klank van steen en staal (r.13).

In deel drie (r.14 tot 20) word die triomf van die soet naam van Christus teen die agtergrond van die mens se ontwikkelingsgeskiedenis voorspel. Op letterlike vlak is daar die volgende fases in die ontwikkelingsgeskiedenis van wetenskap en tegniek aanwesig: die klein vuur van die dom en ruig

primitiewe mens,, die hamer en die sekul van die hande-
arbeider, maar ook die mens van die ruimte-
eeu, wat rank en silwerlyf/ in ruimteskepe ...klim
(r. 18/19). Hier is dieselfde r-klankbinding aan-
wesig wat uitdrukking gee aan die ontginning van
die skepping, soos in reël 1 en 8.

Deel vier (r. 21 tot 26) onthul die sin van die
paradoks natuur/industrie wat tot dusver aanwesig
was. Die teenstelling roos teenoor beitel word
hier opgehef deur die bevrydende Effata van Chris-
tus, wat sý woorde uit Markus 7:34 terugprojekteer
na die begin van alle dinge. Hier word ook let-
terlik die woord sug uit hierdie Bybelteks gebruik.
In verband met die genesing van die doofstomme in
Dekapolis staan daar: "Toe het Hy sy vingers in
die man se ore gesteek en spoeg aan sy tong ge-
smeer. Daarna het Hy na die hemel toe opgekyk,
gesug en vir hom gesê: Effata! Dit beteken:
Gaan oop!" Belangrik is dat hierdie woord staan
in verband met genesing, gesondmaking of heelmaking,
waaraan Christus die naam Heiland te danke het.
As Hy dit in die potklei-oor van die aarde sug,
beteken dit heling vir die aarde. Dit is belang-
rik dat hierdie heling nie net vir die tegniek en
industrie as ontginning van die skepping geld nie,
maar dat Christus se Effata ook die woordkuns
geld, want by die reëls

wat nou die motore laat dreun
wat nou die rook laat klim,

word ook gevoeg

wat nou die letters laat sing (r.26).

Letters en troffels (r.9) verenig dus in die sing
van 'n loflied, net soos die rook klim ná die ver-
lossende sug van Christus.

Die onthulling van hierdie bevrydende woord van Christus gee volle sin aan die herhaling van die lente-toneel van die eerste deel in die slot. Die spreker in die gedig kyk na die Besinning oor Markus 7:34 met nuwe oë na die landskap. Hier is egter ook 'n apokaliptiese blik op die einde, gesuggerer in reël 19. Voorberei deur die gebruik van sing, word die herhaling van die woord dans in die slotreël ook taalmatig gekonkretiseer as 'n sege - ook oor die ideologie wat in reël 15 met die gebruik van hamer en sekel gesuggerer word.

4 Heelheid

Hoewel in Roomse sleutel, bring hierdie Christosentriese gedig 'n geïntegreerde kyk op die bereiding van die skepping vir en deur Hom wat die verlossende woord gespreek en die verlossende daad volbring het. In hierdie opsig sluit hierdie Cussons-gedig aan by gedigte soos DJ Opperman se apokaliptiese Vuurbees en Wederkoms in sy bundel Dolosse. In Wederkoms, wat tematies enigsins vergelykbaar is met Cussons se ode, beeld DJ Opperman egter nie die voorbereiding of ontginning van die skepping nie maar net die kosmiese handele van God by die wederkoms:

God het as magtige magneet
Sy vinger
deur 'n wit wolk
gesteek:

dakke en bome en mense
beur en buig krom
soos alles ontspyker, ontwortel, ontaarde
na Hom.

Anders as DJ Opperman sien Cussons dus die einde

in verband met die bevestiging van die soete naam van Christus, en as harmoniese oopmaak van die skepping. Daarby, suggereer die woordkonteks van die woord Effata en simbolisering van heelheid in die sirkelstruktuur van Ode van rose en rook 'n visie van die volheid van die skepping waaroor Christus triomfeer.
